

PSALMODIEËN ROND DE MAGISTRAATSBANK

R. Janssens, *De opbouw van de Antirevolutionaire Partij, 1850-1888* (Uitgeverij Verloren, Hilversum 2001) 411 blz. circa f80,-.

G.J. Schutte, *Het calvinistisch Nederland. Mythe en werkelijkheid* (Uitgeverij Verloren: Hilversum 2000) 256 blz. f49,00.

Hoe zou Nederland zijn gevaren als de Antirevolutionaire Partij in 1879 nooit was opgericht? Uiteraard stellen weinig historici zich dit type vragen, zeker niet als ze op een proefschrift zwoegen. Daar zijn immers wijsgeren voor en die nemen gemiddeld wat meer tijd voor hun promotie dan Rienk Janssens, adjunct-directeur bij het Wetenschappelijk Instituut van de Christen Unie. Toch komt deze vraag op na lezing van diens omvangrijke dissertatie over de ontstaansgeschiedenis van de ARP. Van de weeromstuit, of stuurt het boek daar op aan?

Janssens vertelt het antirevolutionaire succesverhaal: de evolutie van een minderheidsgroepering rond 1850 tot een massapartij met regeringsverantwoordelijkheid tegen het einde van de negentiende eeuw. Aanvankelijk aarzelt hij nog over die kwalificatie. Vervolgens analyseert hij in detail – impliciet aanhakend bij de emancipatiethese die J. Hendriks in zijn fundamentele studie uit 1971 uitwerkte – de antirevolutionaire organisatievorming (geconcentreerd op vijf kiesdistricten), de discussies die leidden tot en de oprichting van de landelijke partij. Hij behandelt het verkiezingsbeleid waarop de uitbouw van de ARP stoelde en de hobbelige weg die uiteindelijk in april 1888 uitkwam bij het confessionele coalitiekabinet Mackay, een kabinet met een onmiskenbaar antirevolutionair profiel.

Janssens onderstreept – juist veel meer dan Hendriks – het belang van lokale en provinciale verbanden, van het partijkader en de ‘kleine luyden’ in den lande voor de ontwikkeling van de interne partijorganisatie. Dat maakt zijn studie zinvol, want partijvormingsprocessen in het algemeen – en dat van antirevolutionairen in het bijzonder – zijn vooralsnog hetzij vanuit lokaal, hetzij vanuit nationaal perspectief bestudeerd. Terecht stelt Janssens dat deze historiografische

spagaat in de verzuilingsstudies van de afgelopen jaren niet heeft geleid tot revisie van de ontwikkeling en de betekenis van de antirevolutionaire partijvorming. Dat blijkt temeer uit de recente synthese *De verzuiling voorbij. Godsdienst, stand en natie in de lange negentiende eeuw* (Amsterdam 2000). Niet alleen constateert Hans Blom een ‘vernietigende kracht van de gezamenlijke lokale studies’ als het gaat om de bepaling van wat ‘verzuiling’ nu eigenlijk was en heeft betekend in de negentiende-eeuwse samenleving. Maar eveneens toont deze bundel (!) hoe lastig het is om meer dan informatieve details toe te voegen aan de bestaande – en dikwijls op negentiende-eeuwse leest geschoeide – beeldvorming van partijontwikkeling in maatschappelijke context.

Per slot van rekening komt Janssens echter ook niet verder. Uiteraard voegt zijn dissertatie opnieuw een leerrijke

dimensie toe aan het verhaal van de ARP, maar het blijft een repetitie van *het* succesverhaal. Zijn missie: het beter doen verstaan van de wortels van de christelijke politiek maakt hij daarom niet helemaal waar. Hij heeft – om in die welbekende organische metaforiek te blijven – weliswaar het wortelgestel van die majestueuze beuk blootgelegd en schoon gespoeld zodat de kleine vertakkingen, soms zelfs de haarvaten zichtbaar zijn, maar hoe het geheel zo is gegroeid, heeft Janssens hiermee nog niet beter verklaard dan zijn misschien wat minder zorgvuldig botaniserende voorgangers.

Gerrit Schutte, de promotor van Janssens aan de Vrije Universiteit Amsterdam, leidt en snoeit met grootser gebaar. In *Het calvinistisch Nederland. Mythe en werkelijkheid* is een aantal artikelen samengebracht die hij de afgelopen vijftien jaar heeft gepubliceerd. In al deze stukken jongleert hij meesterlijk met de realiteit van de verbeelding en de verbeelding van de realiteit. Dat levert boeiende lectuur op en, wat meer is: inspiratie om christelijke politiek te plaatsen in zijn tijd en maatschappelijke omgeving. Bekend zijn de stukken die Schutte heeft gewijd aan de ontzenuwing van de mythe van ‘het calvinistische Nederland’, een tamelijk recent vertoog dat (vanwege het voortgaande proces van religieuze ontvoeling) steeds onnauwkeuriger lijkt te worden geprojecteerd op het verleden. Maar de ‘gereformeerde wereld’ is nimmer ‘zo calvinistisch’ geweest als dit cliché doet denken en evenmin invloedrijk genoeg om de hele Nederlandse samenleving en cultuur ‘te calviniseren’. De ‘gereformeerde wereld’ was een verdeelde en voortdurend veranderende wereld, die tevens gekenmerkt werd door ‘wereldmijding’, een ‘preferentie van het isolement’ dat alleen in kerkelijke kring werd doorbroken en tot activisme aanleiding gaf (bijvoorbeeld bij de Doleantie van 1886). Voorts accentueert Schutte dat het antirevolutionaire ideeëngoed, ‘*noch naar achtergronden, noch naar intenties en doelstellingen en zelfs niet naar concrete vormgeving*’, een uniek en typerend Nederlands verschijnsel was, zoals dikwijls impliciet wordt verondersteld. Integendeel, het ging om een Europese ‘tegenbeweging’ waarnaar antirevolutionaire kopstukken ook voortdurend verwezen. Schutte laat bovendien overtuigend zien, dat de enerzijds compromisloze Kuypertiaanse christelijk-historische politiek – de in essentie religieuze bedding van het antirevolutionaire politieke denken – anderzijds in de praktijk ‘oetmoedig’ uitvloeide in de pluriforme, verzuilde Nederlandse democratie met haar ontmantelde staatsmacht. De ARP aanvaardde ideologische, politieke en religieuze verscheidenheid binnen het vertoog van een ideaaltypisch theocratisch, christelijk Nederland waarin het openbare leven naar Bijbelse normen werd geleefd. Schutte schetst, kortom, een beeld van de antirevolutionaire beweging, politiek, partij en voormannen dat niet monolithisch is, maar ademt, pulseert en ondanks het onomstotelijke eigen gelijk (of misschien juist dankzij) interacteert met de maatschappelijke omgeving die ideeëngoed en partij deed gedijen. In zijn versie van het succesverhaal van de ARP zit de relativering ervan al ingebakken. De vraag waarmee deze bespreking begon, lijkt dan even niet-ontvankelijk geworden.

Hans Moors

De opbouw van de
Antirevolutionaire Partij
1850-1888

RIENK JANSSENS